

EBÜ'L-ALÂ el-AFİFİ

rak tasavvuf, felsefe ve kelâm konularında makaleler yayımlamıştır (makalelerinin bir listesi için bk. Muhammed Ali Ebû Reyân, s. 12-16). İngilizce'den yaptığı çeviriler içinde en dikkate değer olanı, R. A. Nicholson'un 1906-1930 yılları arasında çeşitli dergi ve ansiklopedilerde çıkan tasavvufia ilgili makalelerinden bir derleme olan *Fi't-Taşavvufi'l-İslâmî ve tarihîh* (İskenderiye 1946) adlı eserdir (diğer tercümeleri için bk. a.g.e., s. 16).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Alâ el-Afîfî, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi* (trc. Mehmet Dağ), Ankara 1975, mütercimîn önsözü, s. 7-9; Suad el-Hakîm, *İbnü'l-'Arabî*, Beyrut 1411/1991, s. 22-23; Muhammed Ali Ebû Reyân, "Ebû'l-'Alâ el-'Afîfî", *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb*, XX, İskenderiye 1966, s. 5-19.

MUSTAFA KARA

EBÜ'L-ALÂ el-EKBERÂBÂDÎ

(أبو العلام الأكبرآبادى)

(ö. 1061/1651)

Nakşibendiyye'nin
Hindistan kollarındın
Alâiyye tarikatının kurucusu
(bk. ALÂİYYE).

EBÜ'L-ALÂ el-HEMEDÂNÎ

(أبو العلام الهمدانى)

Ebû'l-Alâ Hasen b. Ahmed
b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî
(ö. 569/1173)

Kıraat ve hadis âlimi.

14 Zilhicce 488 (15 Aralık 1095) tarihinde Hemedan'da doğdu. Attâr lakabının kendisine hangi sebeple verildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak babasının ticaretle uğraştığı dikkate alınarak bunun aileden gelme bir lakap olduğu söylenebilir.

Ebû'l-Alâ yedi yaşlarında Kur'an'ı ezberledikten sonra başta Abdurrahman b. Hamd ed-Dünî olmak üzere Hemedan'da bazı âlimlerden hadis okumaya başladı. Daha sonra tahsilini ilerletmek için Bağdat, İsfahan, Nişâbur ve Vâsıt gibi ilim merkezlerine çeşitli seyahatler yaptı; bu arada hac maksadıyla Mekke'ye gitti. Bağdat'ta Ebû'l-Kâsım b. Beyân, Ebû Ali b. Nebhân ve Ebû Ali b. Mehdî'den, İsfahan'da Ebû Ali el-Haddâd ve Mahmûd el-Eşkar'dan hadis okudu. Horasan'da Muhammed b. Fazl el-Furâvî'den *Şahîh-i Müslim*'i dinledi. Hadis ilmi yanında kıraat tahsiline de ağırlık vererek İsfahan'da kendisinden hadis oku-

duğu Ebû Ali el-Haddâd'dan birçok rivayetleriyle kıraat öğrendi. Bağdat'ta meşhur kıraat âlimleri Ebû Abdullah el-Bârî ve Ebû Bekir el-Mizrafî, Vâsıt'ta Ebû'l-İz el-Kalânî'si'den faydalandı. Onu bir hadis otoritesi kabul eden Zehebî, bununla birlikte kıraat ilmindeki yerinin daha üstün olduğuna işaret eder. İbnü'l-Cezerî ise kendisini Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) ile mukayese etmiş, Ebû Amr'ın eserleri daha yaygın olmakla beraber Ebû'l-Alâ'nın kıraat ilmine dair daha çok şey bildiğini söylemiştir.

Ebû'l-Alâ kıraat ve hadis yanında Arap dili, *ensâb** ilmi ve tarih gibi konularda da kendisini çok iyi yetiştirdi. Zübeyr b. Bekkâr'ın (ö. 256/870) *Kitâbü'n-Neseb*'i (*Nesebü Kureyş*), İbn Düreyd'in (ö. 321/933) *el-Cemhere*'si, İbn Fâris'in (ö. 395/1004) *Mücmelü'l-luğâ*'sı ve Ebû Ubeyd el-Herevî'nin (ö. 401/1011) *Kitâbü'l-Garîbeyn*'i ezberlediği temel metinlerden bazılarıdır.

540 (1145) yılından sonra Bağdat'a yaptığı son seyahatiyle daha çok çocuklarının tahsilini amaçladığı anlaşılan Ebû'l-Alâ, onların burada Ebû'l-Fazl el-Urmevî, İbn Nâsır ve İbnü'z-Zâgûnî gibi âlimlerden kıraat okumalarını sağlarken kendisi de hadis ve kıraat dersleri verdi. İbn Receb'in kaydettiğine göre ise Bağdat'a dört defa seyahat etmiş, çocuklarının tahsilıyla ikinci seyahatinde meşgul olmuş, 535'ten (1140-41) sonra üçüncü seyahatini gerçekleştirmiş, 540'tan (1145) sonra yaptığı son seyahatinde de burada kıraat ve hadis dersleri vermiştir.

Hemedan'a döndükten sonra bir kütüphane kurarak kitaplarını buraya vakfeden Ebû'l-Alâ talebelerini kendi evinde okutmayı tercih etti ve mescidinde ikametlerini sağladı; hayatının sonuna kadar kıraat ve hadis okutmakla meşgul oldu. İbn Sükeyne ondan hem hadis hem *aşere** okudu. Muhammed b. Muhammed el-Kâl de kendisinden kıraat okuyan talebeler arasında yer aldı. Ebû'l-Mevâhib b. Sasrâ, Abdülkâdir er-Ruhâvî, Yûsuf b. Ahmed eş-Şirâzî, kendi çocukları Ahmed, Abdülber ve Fâtıma, torunları Ali, Muhammed ve Abdülhamîd ondan hadis okudular.

Ebû'l-Alâ, maddî durumu çok iyi olmakla beraber eline geçen parayı biriktirmeyip talebelerinin ihtiyaçlarına harcar, bu sebeple de zaman zaman borçlanırdı. Vefat ettiği zaman evi satılarak borçları ödendi. Derin ilmi yanında güzel ahlâkı ve cömertliğiyle etrafının sevgi ve saygısını kazanan Hemedânî'nin

koyu bir Hanbelî oluşu, Mu'tezilî çevreler tarafından bile kendisine saygı duyulmasına engel teşkil etmedi.

Bütün eski kaynakların Ebû'l-Alâ'yı sünnete bağlı bir âlim olarak tanıtmasına ve bunlardan bazılarının onun Hanbelî olduğuna işaret etmesine karşılık müteahhir bazı Şii kaynaklarında biyografisine yer verilerek Şîa'ya mal edilmek istenmiş, hatta bunlardan birinde Şîa'nın İmâmiyye kolundan olduğu ve Ehl-i sünnet'le de iyi ilişkiler içinde bulunduğu ileri sürülmüştür (bk. Seyyid Hasan es-Sadr, s. 115); ancak bunu ispat edecek hiçbir delilden söz edilmemiştir.

Kaynaklarda kerâmetlerine, menkıbelerine ve kendisini övmek için kaleme alınmış şiirlere de geniş şekilde yer verilen (meselâ bk. Yâkût, VIII, 5-52) Ebû'l-Alâ, 19 Cemâziyelevvel 569 (26 Aralık 1173) tarihinde öldü ve kendi mescidine defnedildi. Yâkût'un *Mu'cemü'l-üdeba'* adlı eserinde (VIII, 52) zikrettiği 599 tarihine ise müstensih veya baskı hatası olarak değerlendirilmelidir.

Eserleri. 1. *Gâyetü'l-ihtîşâr fi'l-kürâ'âti'l-'aşr li-e'immeti'l-emşâr*. Meşhur on imamın kıraatine dair olan eserde, *kırâat-i seb'a** imamlarından sayılmayan Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka' el-Kârî'ye bütün imamlardan önce yer verilmiş, yine yedi imamdan sayılmayan Ya'küb b. İshak el-Hadramî de yedi imamdan Âsım b. Behdele, Hamza b. Habîb ez-Zeyyât

Ebû'l-Alâ el-Hemedânî'nin kendi hattıyla bir icâzet kaydının bulunduğu *Kitâbü'l-Temhîd fi ma'rifeti'l-tecutud* adlı eserinin zahriyesi (Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 1525)

ve Ali b. Hamza el-Kisâf'den önce zikredilmiştir. Giriş kısmında kıraat imamlarıyla onların senedleri, rivayet ve tarikeleri hakkında önemli bilgilerin yer aldığı eserin bilinen yazma nüshaları Nuruosmaniye (nr. 86, 117 varak), Kütahya Vâhid Paşa (nr. 2819, vr. 85^a-142^a), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (nr. 72, 149 varak) ve Riyad Melik Suûd Üniversitesini (nr. 688, 125 varak) kütüphanelerindedir. 2. *Kitâbü't-Temhîd fî ma'rifeti't-tecvîd*. Kapağında müellifin kendi el yazısıyla icâzet kaydı bulunan ve ilk kâri-ler hakkında önemli bilgiler veren (Ateş, V/1, 36) eserin bir nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 1525, 88 varak). 3. *el-Hâdî ilâ ma'rifeti'l-meşkâtî ve'l-mebâdî*. *el-Hâdî fî 'ilmi'l-meşkâtî ve'l-mebâdî* adıyla da bilinen eserin nüshaları Süleymaniye (Lâleli, nr. 69), Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 150, 230 varak) ve Dublin Chester Beatty (nr. 3595, 188 varak) kütüphanelerindedir. 4. *Şerhu ma'htelefe fihî aşhâbü Ebî Muhammed Ya'kûb b. İshâk el-Hâdramî*. Meşhur on imamdan Ya'kûb el-Hadramî'nin talebelerinin kıraat konusunda ihtilâf ettikleri meseleleri tesbit ve izah eden, bu vesile ile çeşitli kişilerin hal tercümeleleri hakkında bilgi veren (Ateş, V/1, 37) eserin bir nüshası Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 4820/2, s. 241-404). 5. *Kitâbü'l-İntişâr fî ma'rifeti kurrâ'î'l-müdünü ve'l-emşâr*. İbnü'l-Cezerî, bazı kaynaklarda adı *Tabakâtü'l-kurrâ'* olarak geçen ve yirmi cilt olduğu kaydedilen bu eserden söz ederken onun bir yapağını dahi ele geçiremediğini, eserin muhtemelen Cen-giz Han istilâsı sırasında kaybolmuş ola-bileceğini ifade etmektedir (*Gâyetü'n-nihâye*, I, 204). 6. *Qırâ'atü Ebî Hanîfe en-Nu'mân*. Yazma bir nüshası Antalya El-malı Halk Kütüphanesi'ndedir (nr. 2548, vr. 40^a-45^a). 7. *el-İktifâ' qırâ'atü imâmi'l-kurrâ' Ebî 'Amr b. el-'Alâ'*. Yazma bir nüshası Madras'tadır (nr. 55, 219 varak [bk. *el-Fihrisü's-şâmil: mahtûâtü'l-kurrâ'ât*, I, 115]).

Bunlardan başka şu eserlerin de He-medânî'ye ait olduğu belirtilmektedir: *Mübhicü'l-esrâr fî ma'rifeti ihlâtî'l-'aded fî'l-aşmâs ve'l-a'sâr 'alâ nihâyeti'l-icâz ve'l-ihlâtîr*, *Dürretü't-tâc fî fevâ'idü'l-hâc*, *el-Edeb fî hisâni'l-âdîs* (Brockelmann, I, 724). Ebü'l-Alâ'nın, kıraat imamlarının her birinin kıraatıyla ilgili olarak telif ettiği birer ciltlik müstakil kitapları ile *Mâ'âtü'l-Qur'ân* ve elli ciltlik *Zâdül-müsâfir* adlı eser-

lerinden de kaynaklarda söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 248; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VIII, 5-52; İbnü'd-Dübey-sî, *Zeylû Târîhi Bağdâd* (Hatîb, *Târîhu Bağdâd* içinde), XV, 157; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd* (Hatîb, *Târîhu Bağdâd* içinde), XIX, 96-97; Zehebî, *A'lâ-mü'n-nübelâ'*, XXI, 40-47; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, II, 542; Yâfî'î, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 389-390; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 286; İbn Receb, *Kitâbü'z-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1952 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 324-329; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 204-206; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 494-495; Dâ-vûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 128-131; *Keş-fü'z-zunûn*, I, 114; II, 946, 1106, 1189, 1387, 1773, 2026; *İzâhu'l-meknân*, I, 606; II, 715; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 724; II, 975, 981; Karatay, *Arapça Yazmalar*, I, 417; Sezgin, *GAŞ*, I, 12; Seyyid Hasan es-Sadr, *Te'sisü's-Şi'a*, Beyrut 1401/1981, s. 114-115; Nüveyhiz, *Mu'ce-mü'l-müfessirîn*, I, 135; Kays Âl-i Kays, *el-İrâ-niyyûn*, I/2, s. 365-367; *el-Fihrisü's-şâmil: mahtûâtü'l-kurrâ'ât*, Amman 1407/1987, I, 115-117; Ahmet Ateş, "Kastamonu Genel Kitaph-ğında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Fars-ça Yazmalar", *Oriens*, V/1 (1952), s. 36-37; L. A. Giffen, "Abu'l-'Alâ' Hamadânî", *EI*, I, 253.

TAYYAR ALTIKULAÇ

EBÜ'İ-ALÂ el-MAARRİ

(أبو العلاء المعري)

Ebü'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh
b. Süleymân el-Maarri
(ö. 449/1057)

Meşhur Arap filozof ve şairi.

26 Rebülevvel 363 (25 Aralık 973) ta-rihinde Halep'le Humus arasında bulu-nan Maarretünnu'mân'da doğdu. Baba tarafı Tenûh kabilesine mensuptur. De-desi, babası ve amcası bu bölgede kadı-lık yapmışlardır. Anne tarafı ise Halepli Benî Sebîke'dendir. Dört yaşlarında iken çiçek hastalığına yakalanarak gözleri-ni kaybeden Ebü'l-Alâ'nın çocukluk ve gençlik dönemiyle tahsili ve hocaları hak-kında fazla bilgi bulunmamaktadır. İlk öğrenimini babasının yanında yaptı. Bir ara Halep'e giderek İbn Hâleveyh'in ta-lebesi Muhammed b. Abdullah b. Sa'd'dan dil ve edebiyat, Yahyâ b. Mis'ar et-Tenûhî'den hadis okudu. Günümüze in-tikal eden eserlerinden onun lügat, ede-biyat, gramer, fıkıh ve tarih tahsili yapı-tığı anlaşılmakta, ancak bu ilimleri ne zaman, nerede ve kimlerden okuduğu kesin olarak bilinmemektedir. Yirmi ya-şından sonra Irak ve Suriye bölgesinde kendisinden bir şey öğrencek kimse

bulmadığını söylediğine göre bu yaşlar-da tahsilini tamamlamış olmalıdır.

398 (1007) yılı sonlarında Bağdat'a gi-den Ebü'l-Alâ dil, edebiyat, fıkıh ve ke-lâm ilminde tanınmış âlimlerle görüş-tü. Bir süre Dârülim'e devam etti. Onun düşünce hayatında fırtınalar koparacak olan felsefî eserleri burada tanıdı. Yak-laşık bir buçuk yıl sonra annesinin vefa-tı üzerine memlekete döndü ve uzlete çekildi. Bundan sonra da hep yalnız ya-şadı; et, süt ve yumurta yemedi. Körlü-ğünün yanı sıra ayrıca münzevi olarak yaşamasından ötürü kendisine "rehinü'l-mahbiseyn" (iki bakımdan mahpus) denil-miştir. Buna rağmen uzak bölgelerden gelen talebeleri ona yalnızlığını hissettir-mediler. Sonraları *el-Hamâse* şârihi ola-rak tanınan Hatîb et-Tebrîzî bunlardan biridir. Büyük bir yekün tutan risâleleri de döneminin âlim ve ediplerinin kendi-siyle irtibat halinde olduğunu göster-mektedir.

Ebü'l-Alâ'nın, o dönemde Haçlılar'ın elinde bulunan Antakya ve Trablus'a gi-derek bazı âlimlerden ders aldığına dair haberler asılsızdır. Onun Bağdat'ı ziya-reti esnasında Şerif el-Murtazâ tarafın-dan hakarete uğradığı iddiası da doğru değildir. Zira Şerif el-Murtazâ gibi edep ve nezaketiyle tanınan bir kimsenin âmâ bir ziyaretçiye hakaret etmesi düşünülemez. Ayrıca Ebü'l-Alâ'nın Şerif el-Mur-tazâ'nın babası için söylediği mersiye di-vanındaki en değerli şiirlerinden biri ola-rak kabul edilir (*Sakıtü'z-zend*, s. 196-204).

Maddî sıkıntı içinde olmasına rağmen resmî görev almayan Ebü'l-Alâ Maar-retünnu'mân'da vefat etti. Mezarı ba-şında yetmişden fazla şairin mersiye oku-duğu rivayet edilmektedir (bu mersiye-lerden bazı parçalar için bk. Yâkût, III, 126-127; Safedî, VII, 101; M. Selîm el-Cündî, I, 446-449).

Ebü'l-Alâ kısa boyu, zayıflığı ve çirkin-liği sebebiyle hayatı boyunca aşağılık duy-gusundan kurtulamadı. Başkalarına gü-vensizliği, hayata karşı karamsarlığı ve bütün eserlerinde görülen aşırı tevazuu bu psikolojinin bir tezahürüdür. Kör ol-duğunu bildikleri halde başkalarının ken-disini görmesini istemezdi. Mağrur, alın-gan ve çabuk öfkelenen bir kişi olmakla birlikte utangaç, ince ruhlu ve yalnızlığı seven bir yapıya sahipti. Kendisinin de belirttiği gibi bu özellikleri hayatını şiirle kazanmasına engel oldu (*Sakıtü'z-zend*, s. 18). Bir vakıftan gönderilen yıllık 30 dinarla geçinmek zorundaydı. Esasen dünyaya önem vermediği için değersiz